

УДК 657

ПЛАТІЖНІ ІНСТРУКЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕАЛІЯХ

Д. О. Попчук

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, група ОіО-41,
навчально-науковий інститут економіки та менеджменту

Науковий керівник – д.е.н., професор О. В. Павелко

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Статтю присвячено аналізу платіжних інструкцій та особливостей їх використання в умовах сьогодення. В дослідженні окреслено переваги та недоліки безготівкових розрахунків. Охарактеризовано платіжні інструкції та ідентифіковано особливості їх використання.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, платіжні інструкції, платіжне доручення, платіжна вимова, платіжна вимога-доручення, вексель, акредитив, платіжна карта, розрахунковий чек, меморіальний ордер, платіжні інструменти.

The article is devoted to the analysis of payment instructions and features of their use in today's conditions. The study outlines the advantages and disadvantages of cashless payments. The payment instructions are characterized and the features of their use are identified.

Keywords: non-cash settlements, payment instructions, payment order, payment reminder, payment demand-order, promissory note, letter of credit, payment card, payment check, memorial order, payment instruments.

В умовах сьогодення особливої актуальності набуває інформація, якою повинні володіти працівники облікових служб усіх господарюючих суб'єктів з обліку і звітності в банках. Вони насамперед повинні знати законодавчі вимоги до ведення касових операцій, загальні засади проведення безготівкових розрахунків і використання платіжних інструкцій, оскільки саме ці операції здійснюються банками в особливо великих масштабах щодня. Банківське законодавство перманентно зазнає змін. Це стосується і ведення безготівкових розрахунків.

Мета дослідження – охарактеризувати платіжні інструкції, які можна використовувати в сучасних економічних реаліях, та висвітлити особливості їх застосування.

Проведення безготівкових розрахунків донедавна регламентувалося Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління НБУ № 22 від 21.01.2004. Постановою Правління НБУ № 163 від 29 липня 2022 р. було затверджено нову Інструкцію про безготівкові розрахунки в національній валюті користувачів платіжних послуг (далі – Інструкція № 163), яка суттєво змінила правила здійснення безготівкових розрахунків в Україні.

Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління НБУ № 22 від 21.01.2004 (далі – Інструкція № 22) встановлювала загальні правила, стандарти і види розрахунків клієнтів банків та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю банків [1].

Нова Інструкція № 163 визначає:

- 1) порядок ініціювання та виконання платіжних операцій за рахунками користувачів платіжних послуг, які відкриті в надавачів платіжних послуг з обслуговування рахунку;
- 2) обов'язкові реквізити платіжної інструкції, вимоги щодо їх заповнення;
- 3) порядок виконання надавачами платіжних послуг заходів щодо арешту коштів на рахунках користувачів [2].

Відповідно до Інструкцій № 22 та № 163, визначення сутності безготівкових розрахунків не зазнало суттєвих змін. Його лише дещо спрощено, тепер безготівкові розрахунки – це перерахування коштів із рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, унесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів [2].

Зважаючи на готівкові обмеження, які встановлено законодавчо, суб'єкти господарювання не рідко звертаються саме до безготівкової форми проведення розрахунків. Відповідно до норм чинного законодавства суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою впродовж одного дня за одним або кількома платіжними документами: між собою – у розмірі до 10000 (десяти тисяч) грн включно; з фізичними особами – у розмірі до 50000 (п'ятдесяти тисяч) грн включно. Порівняно із готівковою формою в економічній літературі наводяться переваги безготівкових розрахунків. Ці переваги обумовлені тією роллю, яку безготівкові розрахунки виконують в господарській діяльності, проте є чинники, які перешкоджають швидкому темпу зростання обсягів їх використання. Готівкові розрахунки ніким не відмінено, отже, ними й до нині послуговуються клієнти вкрай часто.

Переваги та недоліки безготівкових розрахунків наведено нижче у таблиці.

Таблиця

Переваги та недоліки безготівкових розрахунків

Переваги	Недоліки
1. Зменшення витрат на обслуговування грошового обігу та на виготовлення грошей.	1. Законодавча база щодо регулювання безготівкових розрахунків перебуває на слабкому рівні.
2. Підвищення захисту від підроблення грошей та пограбування.	2. Серед населення країни недостатній рівень розвитку інфраструктури та кількості безготівкових операцій.
3. Скорочення тіньового сектору економіки.	3. За рахунок готівкових коштів проводиться більша кількість операцій.
4. Підвищення прозорості формування витрат та доходів бізнесу, корпорацій, домогосподарств та сектору загальнодержавного управління.	4. Існує недовіра серед населення до банків.
5. Скорочення операційних витрат банку, зростання їх комісійних доходів.	5. Наявний низький рівень фінансової грамотності громадян.
6. Наявність розширеного доступу до сервісів та додаткових можливостей.	6. Невисокий рівень платоспроможності населення.
7. Висока швидкість транзакцій.	7. Відсутність інтересу в особи, яка займається підприємницькою діяльністю, до введення безготівкових розрахунків
8. Можливість проведення розрахунків у будь-якій країні світу та валюти	

*Складено автором на основі джерел [3; 4].

Отже, можна констатувати наявність більшої кількості переваг безготівкових розрахунків, аніж їх недоліків. Впродовж значного періоду часу проведення безготівкових розрахунків регламентувалося Інструкцією № 22. Відповідно до неї на підставі належним чином укладених договорів банки традиційно здійснювали розрахунково-касове обслуговування клієнтів. Відповідно до укладеного договору банки не мали права контролювати напрями використання коштів клієнта та обмежувати його права розпоряджатися коштами на власний розсуд. Банківські працівники кошти з рахунків клієнтів списували лише за дорученнями власників цих рахунків, а у разі примусового списання коштів на підставі платіжних вимог стягувачів. В формі електронного розрахункового документа клієнти могли надати платіжне доручення про списання коштів зі свого поточного рахунку. Банки приймали до виконання платіжні доручення платників про

списання коштів зі своїх поточних рахунків в межах залишку коштів, або якщо договором між платником та банком було передбачено їх приймання та виконання в разі недостатності коштів або їх відсутності на цих рахунках. Банки приймали платіжні вимоги на примусове списання коштів з рахунків платників незалежно від наявності на них достатнього залишку коштів та виконували їх у межах залишку коштів. Банк не здійснював облік заборгованості платника, несплаченої в строк, якщо не було достатньо коштів або їх взагалі не було на рахунку платника, та не вів реєстр розрахункових документів, неоплачених у строк у зв'язку з відсутністю коштів на рахунку платника [5].

Під час здійснення розрахункових операцій тривалий період часу використовувалися різні платіжні інструменти: платіжні доручення, платіжні вимоги, платіжні вимоги-доручення, векселі, платіжні картки, акредитиви, розрахункові чеки, меморіальні ордери [6]. Зазвичай платіжні інструменти склалися на бланках встановленої форми. За правильність заповнення реквізитів несла відповідальність особа, яка оформила та подала до обслуговуючого банку цей документ. Використовуючи системи дистанційного обслуговування клієнт міг до банку подавати, розрахункові документи як на паперових носіях, так і у вигляді електронних розрахункових документів [5]. Найбільш поширеним було платіжне доручення.

Інструкцією № 163 нині уніфіковано документообіг щодо здійснення платіжних операцій, «платіжні інструкції» замінили платіжні інструменти. Тепер через «платіжну інструкцію» здійснюються усі операції, платіжна інструкція відповідно до визначення термінів, наведених у Інструкції № 163, є розпорядженням ініціатора надавачу платіжних послуг щодо виконання платіжної операції [7]. Зазначеною нормою визначено, що:

- ініціатор – це особа, яка ініціює платіжну операцію на законних підставах шляхом формування та/або подання відповідної платіжної інструкції, уключаючи застосування платіжного інструменту. До ініціаторів належать отримувач, стягувач, платник, обтяжувач;
- надавач платіжних послуг – це надавач платіжних послуг, у якому відкритий рахунок стягувача, платника, отримувача для виконання платіжних операцій. До надавачів платіжних послуг належать небанківські надавачі платіжних послуг та банки.

В розділі I Інструкції № 163 наведено загальні вимоги до платіжних інструкцій. Ініціатор може оформлювати платіжну інструкцію як в паперовій формі, так і в електронній формі. Порядок надання платіжної інструкції, форма, засоби дистанційної комунікації для ініціювання платіжних операцій визначаються умовами договору між надавачем платіжної послуги і користувачем, державною мовою, з реквізитами, визначеними в п. 37 та п. 40 Інструкції № 163. Реквізити мають заповнюватися відповідно до вимог наведених у додатку до Інструкції № 163 [2]. Платіжна інструкція, оформлена платником в паперовій або електронній формі, повинна містити такі обов'язкові реквізити: номер і дату складання; найменування/прізвище або унікальний ідентифікатор платника; власне ім'я; по батькові (за наявності); номер рахунку та код платника; найменування надавача платіжних послуг платника; суму словами та цифрами; призначення платежу; підпис(и) платника; унікальний ідентифікатор отримувача або найменування/прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), номер рахунку та код отримувача; найменування надавача платіжних послуг отримувача. Крім обов'язкових реквізитів, платіжна інструкція також містить окремі додаткові реквізити [8].

Надавач платіжних послуг відповідно до п. 8 Інструкції № 163 приймає до виконання платіжну інструкцію платника без обмеження її максимальної або мінімальної суми, крім випадків, передбачених правилами платіжної системи або законодавством України. Надавач платіжних послуг відповідно до черговості надходження платіжних інструкцій, виконує їх та виключно в межах залишку коштів на рахунку платника на момент надходження інструкції. Надавач платіжних послуг платника має право виконувати платіжні інструкції платника з урахуванням сум, що надходять на рахунок платника протягом операційного дня або за рахунок наданого платнику кредиту, якщо ці умови визначено у договорі.

Надавач платіжних послуг має права: у випадках, наведених у п. 12 Інструкції № 163, відмовити в прийнятті до виконання платіжної інструкції; платіжну інструкцію, що надійшла до нього протягом операційного часу, приймати до виконання у той самий день; платіжну інструкцію приймати до виконання протягом 30 календарних днів із дати її складання ініціатором; на виконання кожної платіжної операції зобов'язаний отримати згоду платника.

Правила виконання надавачами платіжних послуг кредитового переказу коштів конкретизує розділ II Інструкції № 163. Платник має право використовувати для ініціювання платіжних операцій один або кілька засобів дистанційної комунікації з надавачем платіжних послуг платника. Умовами договору визначається порядок застосування засобів дистанційної комунікації; обов'язки та відповідальність сторін; порядок передавання платіжної інструкції; права; порядок вирішення спорів у разі їх виникнення. За допомогою платіжного застосунку, який пропонується надавачем платіжних послуг платника, у порядку, визначеному в письмово укладеному договорі з надавачем платіжних послуг платника, платник має право ініціювати платіжні операції [7].

Відповідно до нового законодавства, що регулюватиме платіжний ринок, платіжні інструкції замінять усі розрахункові документи, небанківські надавачі платіжних послуг отримають право відкривати платіжні рахунки користувачам та виконувати платіжні операції з цього рахунку на підставі їхніх платіжних інструкцій. Йдеться про таких надавачів платіжних послуг, як оператори поштового зв'язку, філії іноземних платіжних установ, платіжні установи, установи електронних грошей. Нова постанова № 163 набрала чинності з 1 грудня 2022 р. До того ж з 01.12.2022 р. втратила чинність Інструкція № 22 відповідно до постанови НБУ від 27.05.2022 р. № 106 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких нормативно-правових актів Національного банку України».

Безготівкові розрахунки є досить поширеним способом здійснення платежів на поточні рахунки інших контрагентів. Водночас, готівкові розрахунки також і до нині широко використовуються. Відповідно до нещодавно прийнятої Інструкції № 163 безготівкові розрахунки – це перерахування коштів із рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, унесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів. Порівняно з чинною тривалий період часу Інструкцією № 22 окреслене визначення не зазнало суттєвих змін. Його лише дещо спростили. Під час здійснення розрахункових операцій відповідно до Інструкції № 22 використовувалися різні платіжні інструменти (платіжне доручення, платіжна вимова, платіжна вимога-доручення, вексель, акредитив, платіжна карта, розрахунковий чек, меморіальний ордер). Відповідно до нової Інструкції № 163 усі розрахункові документи замінено платіжними інструкціями, які будуть використовуватися виключно для переказу коштів. Однак, ми переконані, що до нового платіжного інструменту у вигляді платіжної інструкції досить швидко звикнуть усі господарюючі суб'єкти з огляду на суттєву схожість реквізитів з тими, які використовувалися у платіжному дорученні. Розширення в майбутньому сфери використання безготівкових розрахунків сприятиме залученню фінансових ресурсів до банківської системи України, завдяки чому значно зросте рівень її кредитного потенціалу.

1. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Правління НБУ від 21.01.2004. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text> (дата звернення: 12.01.2023).
2. Інструкція про безготівкові розрахунки в національній валюті користувачів платіжних послуг : Постанова Правління НБУ від 29.07.2022. № 163 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0163500-22#Text> (дата звернення: 12.01.2023).
3. Пасічник І. В., Лозовий С. В., В'язовий С. М. Новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення платоспроможності банків. *Гроші, фінанси, кредит*. 2019. Вип. 37. С. 637–641.
4. Чуприна Л. В., Лелюк О. С. Проблеми та перспективи розвитку безготівкових розрахунків в Україні. URL: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/71.pdf> (дата звернення: 14.01.2023).
5. Литвин Н. Б. Фінансовий облік у банках : підручник. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 676 с.
6. Павелко О. В. Облік і звітність у банках : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2022. 336 с.
7. НБУ затвердив нову Інструкцію про безготівкові розрахунки. URL: <https://its.1c.ua/db/acttaxuku/content/4238/hdoc> (дата звернення: 12.01.2023).
8. НБУ затвердив інструкцію про безготівкові розрахунки в гривні для платіжних послуг. URL: https://buh.ligazakon.net/news/213004_nbu-zatverddiv-nstruktsyu-pro-bezgotvkov-rozrakhunki-v-grivn-dlya-platzhnikh-poslug (дата звернення: 12.01.2023).